

Misli o agrarnoj reformi u Sloveniji

Napisao Josip Lenarčič

Vrhnika

U Ljubljani 1921 — Samozaložba

Misli o agrarnoj reformi u Sloveniji

2005-11-08
Napisao Josip Lenarčič

Vrhnika

U Ljubljani 1921 — Samozaložba

16011

N 30 -11- 2005 / 788

Misli o agrarnoj reformi u Sloveniji.

Svjetski rat, koji je donio nam Slovencima zaželjeno jedinstvo Srba i Hrvata imao je za posljedicu velevažne promjene takodjer u socijalnom pogledu. Oslobodjenje naroda neka bi pružalo takodjer gospodarsko slabijemu oslobodjenje od iskorišćivanja sa strane gospodarsko jačega. To nastojanje opažavamo na čitavom polju modernoga gospodarskoga života u svim državama. Priznajem u potpunom opsegu pravilnost principa, da neka se od strane nepravde u gospodarskom životu u koliko se kod toga pospješuje probitak pojedinca, kao što i cijelokupnosti. To omedjašenje pojma čini mi se od eminentne važnosti, jerbo time, da se nije poštivalo to načelo kod bezobzirnosti provadjanja novih nazora, došla je nekoč toli moćna i mogućna Rusija na rub propasti i potpune obnemoglosti.

Promatrajmo dakle kritično griješke drugih i čuvajmo našu mladu, sa toliko žrtava utemeljenu državu od nepotrebnih teških gospodarskih zabluda.

Najdublje sizajuća gospodarska preuredba u našoj državi je agrarna reforma, a čini mi se, da je neophodno potrebno, da se tako važno pitanje prije njegovog riješenja temeljito i svestrano prouči, te da se čuju glasovi svih agrarnom reformom pogodjenih, jer inače moglo bi se dogoditi, da bi donijela reforma našoj državi umjesto zaželenoga uspjeha onakovu štetu, koja se nebi dala više popraviti.

Razlozi za uvođenje agrarne reforme bili su različiti. Poslije svjetskog rata promjenile su se sve gospodarske prilike u Evropi, kao što i preko oceana. Obilne potrebe ogromnih armada iscrpile su vse zalihe životnih namirnica, takodjer u zemljama, koje su prije svjetskog rata redovno izvažale te namirnice, umanjile su se te zalihe do skrajnosti. Pomanjkanje ratnih sila, sprežnih životinja, muzara, kao što i stoke za klanje pojavilo se je svuda.

Javne aprovizacije, posljedice državnoga uplitanja u gospodarske prilike nisu bile dorasle svojoj zadaći.

Za nadoknadu manjka na životnim namirnicama pojaviše se razni posrednici, koji so tražili sakrivene zalihe te plaćali svake cijene za potrebne predmete i time s jedne strane pomagali odvrnuti glad, kojega državna uprava nije mogla prepriječiti, ali na drugoj strani tim svojim radom dizali cijene i prouzročili skupoću najpotrebnijih predmeta. Naravno da su se obraćali pohlepni pogledi svih stradajućih za onim slojevima, koji su po svom pozivu imali brinuti se za proizvodjanje živežnih potrebština. To su bili seljački stališ i jedan dio toga stališa «veleposjed».

Nitko nije pitao pod kakvimi uvjeti ovaj produktivni stališ proizvadj a svoje proizvode, nego svatko samo je vidio, da se za životne potrebštine plaćaju visoke cijene, i nije dalje pitao koliki dio poskupljenja otpada na prvobitnoga producenta, a koliko na posrednika, dotično verižnika.

Nevolja glede opstojećih prilika rodila je u slabijim, siromašnijim slojevima mržnju proti bolje situiranima. Javni moral, čuvstvo za pravednost, pojam o privatnom vlasništvu, sve to je izčeznulo tečajem rata. «Zeleni kadri» pojavljivali su se u svim zemljama, prvobitno su otimali potajno, kasnije javno, bez svake kazni, jerbo državnog autoriteta nije bilo nigdje, isti bio je potpuno iscrpljen za vrijeme rata. Kad je ostali narod vidio, da smiju zeleni kadri prisvojiti si tuđe vlasništvo bez kazne, išao je i on istim putem, premda u pretežnim slučajevima nije bilo potrebe za to. Kod ovakovog postupka nije narod sustao samo kod otimanja imetka veleposjednika, već je posegao takodjer za privatnim vlasništvom i ostalih slojeva, dapače i za vlasništvom službenika. Primjer, te viša sankcija ovakovog grabežnog postupka došli su k nama iz nesrećne Rusije, zavedene po židovskim komunistima, te su porodile i u Jugoslaviji struju komunista, koji bi takodjer najradje našu kraljevinu preuredili po uzoru Rusije.

Ovakovi bili su kod nas odnošaji, u kojima se je porodila misao o agrarnoj reformi.

Svoje ishodište u naravnim prilikama pako imala je agrarna reforma u Bosni i Hercegovini, gdje je bila potreba za reguliranje agrarnih pitanja očevidna, te se je već u Austro-ugarskim delegacijama svake godine debatiralo o tom pitanju, ali nikada nije došlo do kakvog pozitivnog zaključka.

Ovu za Bosnu i Hercegovinu još potrebnu agrarnu reformu smo mi već odavna svršili, te se prilike u Sloveniji nemogu prisposodabljati onima u spomenutim zemljama.

Socijalna struja pako postupala je kod nas jednostrano, te je mjerila sve prilike istom mjerom. Zato je htjela riješiti velevažno gospodarsko pitanje u jedan mah, dok je imala u rukama skoro neograničenu moć ne obazirajući se na posljedice. Stvarni prigovori tičućih se krugova nisu došli do uvažanja jer sudili su u ovom pitanju teoretičari, koji u praktičnom gospodarstvu nisu imali nikakvog iskustva.

Konačno se je latila toga važnoga pitanja politička demagogija i najbolje se je korteširalo s agrarnom reformom. Opominjajući glasovi stručnjaka i pogodjenih veleposjednika nisu se uvažavali. Oficijelne prilike za prigovore i opomene tih najpozvanijih faktora nije bilo. Kad se je godine 1919. kod predradnja za agrarnu reformu uveo za čitavu Sloveniju jedinstven maksimum, se je kod svih, koji se zanimaju za gospodarski procvat naše države, pojavila briga za naše šumske uprave i poljodjelsku produkciju. Tada nisam hotio jošte govoriti o tim brigama, jer nisam smatrao jošte ozbiljnim riješenjem ovog predmeta u zasnovanom smislu i jer sam hotio izbjeći prigovoru, da zastupam kao posjednik preko 600 hektara zemljišta samo osobne interese, te bi se moglo mene smatrati kao principijelnoga protivnika agrarne reforme.

Prošle su ali sada već 2 i pol godine, izašao je čitav red naredaba, a posljedice tih naredaba već se opažaju, odnosno pokazuju se već uspjesi, koje je imala agrarna reforma u drugim pokrajinama naše države i po drugim državama.

Svrha ovih redaka jeste potpuno objektivno konstatirati dosadanje uspjehe agrarne reforme u Sloveniji i ujedno kušati staviti prognozu za daljni tok ovog velevažnog pitanja.

Vlada i svi mjerodavni krugovi neka dobiju u ovim redcima priliku za svestranu informaciju prije nego pristupe ka konačnoj redakciji ove u našem ustavu principijelno već zaključene agrarne reforme.

I.

Prije nego prelazimo k razmatranju posljedica agrarne reforme, koje već danas možemo bilježiti na gospodarskom polju, čini mi se umjestno prije svega konstatovati svrhu, koju agrarna reforma u opće ima.

Iz do danas izdanih naredaba se ova svrha kristalizira u trojnom smislu:

1.) Preprijediti, da se nagomilaju veliki kompleksi plodne zemlje u jednoj ruci na štetu širih slojeva t. j. poljodjelskoga pučanstva.

2.) Udovoljiti požudi ovih slojeva za vlastitom zemljom, te time stvoriti zadovoljni, slobodni seljački stališ, koji bi sa najvećom intenzitetom pomoću svoje družine obradjivao svoje vlastništvo.

3.) Šumske komplekse preko stanovite izmjere preuzeti u državno vlasništvo i upravu s nakanom, da se prinos šuma upotrijebi za državne, dakle opće interese i podignuti šumsko gospodarstvo stručnim gospodarenjem, te opskrbljivati maloga posjednika, onosno siromašno pučanstvo sa drvom.

Pogledjimo si dakle prilike u Sloveniji, dali su u istinu potrebne remedure u smislu gornjih načela.

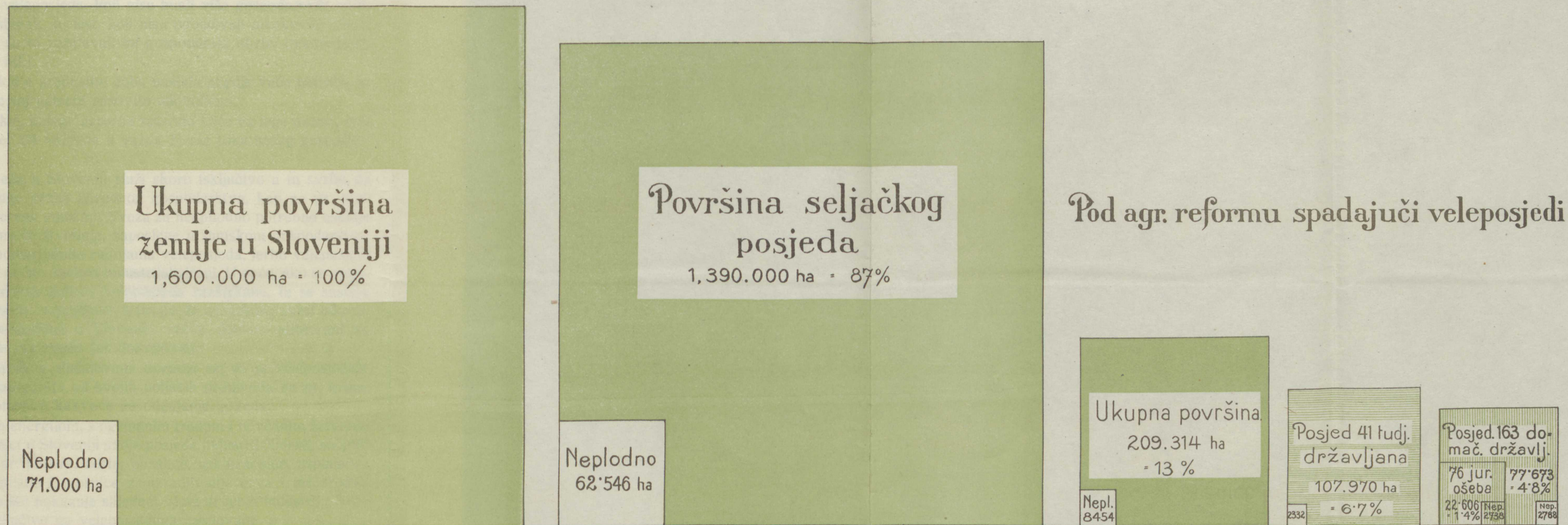
Najveći dio zemlje u Sloveniji je seljačko vlasništvo, što nain dokazuje priložena tabela. Glasom te grafičke tabele pripada od ukupne površine sve zemlje u Sloveniji 1,600.000 hektara (100 %), ako se uzme kao mjerilo ustanova agrarne uredbe, na seljački posjed 1,390.000 hektara (87 %), na veleposjed pako 209.314 hektara (13 %), od koje površine preko polovice, to jest 67 % sa 107.970 hektara na tudje državljane, a samo 101.344 hektara na domaće pučanstvo.

Već iz ove tabele vidi se, da o nagomilanju većega dijela zemlje u jednoj ruci nemože biti govora, jer poljodjelskog zemljišta je samo 54 % u rukama veleposjeda.

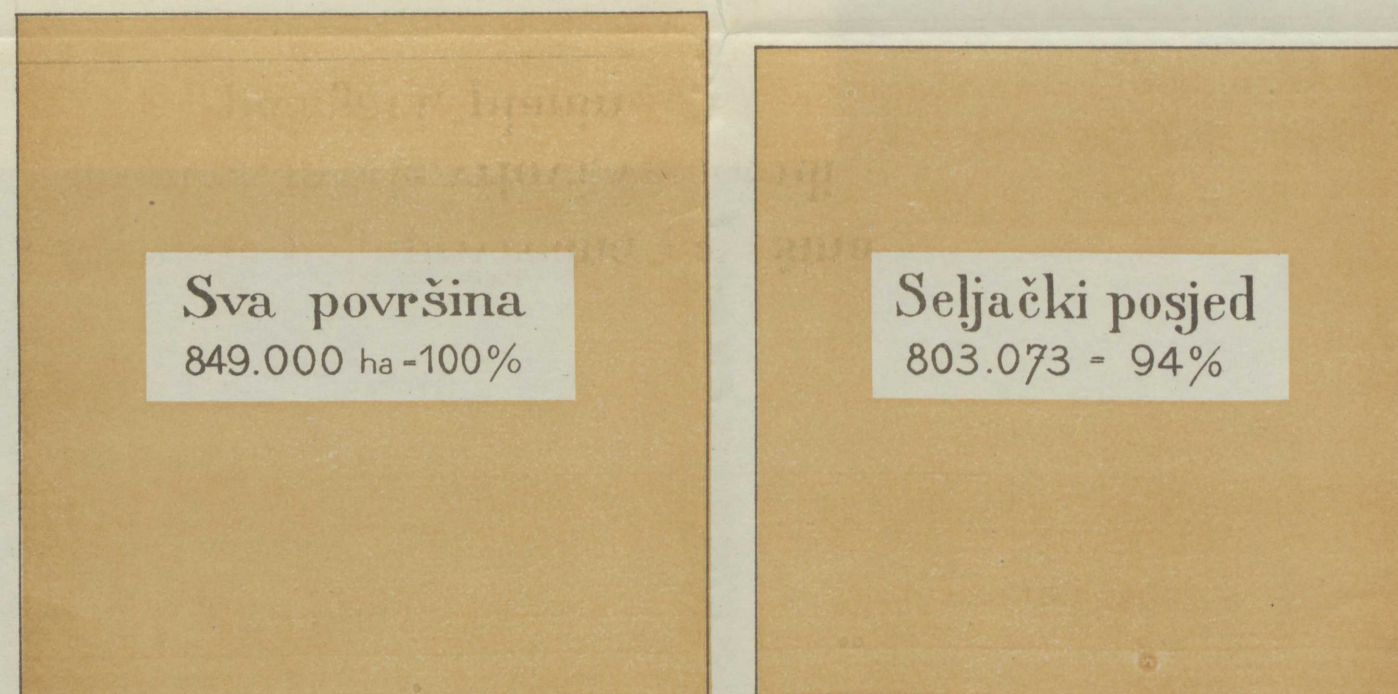
Veleposjedi u smislu agrarne reforme nastali su pako najvećim dijelom u posljednjem stoljeću, i u zadnjim desetgodištima putem kupnje, odnosno dobrovoljne prodaje. Feudalni veleposjed kod nas ne dolazi u obzir.

Većina veleposjeda je dakle rezultat dugotrajnoga truda, a podnipošto kakove nasilne akcije. Ovi veleposjedi nastali su uslijed razvoja gospodarskog života, koji maloposjedu nije više pružao dovoljno izgleda za opstanak. Maloposjednik prodao je svoj posjed naročito u bregovitom položaju drugomu, koji je imao bolje preduvjete za uspješno gospodarstvo, a prodavaoc posvetio se je drugome zvanju, ili se preselio u dolinu.

S druge strane opet su se veleposjedi, koji nisu imali uvjete za opstanak, raspali putem dobrovoljne parcelacije.

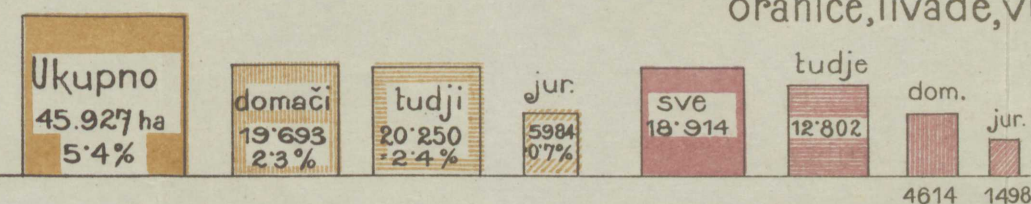
Ukupna poljoprivredna površina
oranice, livade, vrtovi, vinogradi
pašnjaci, planine

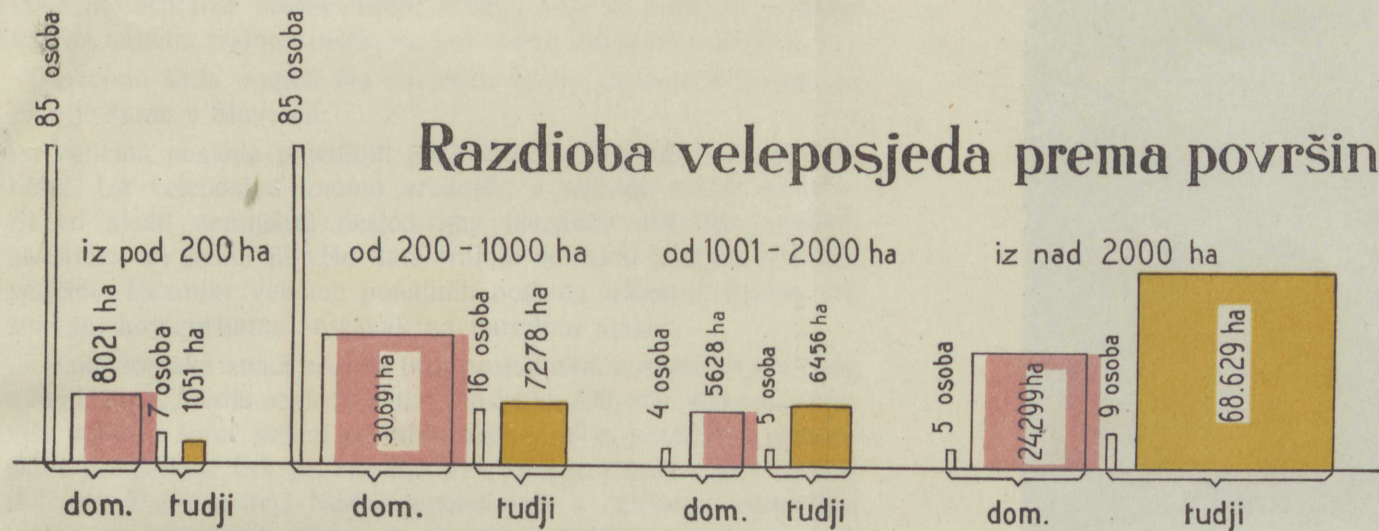

Veleposjednički

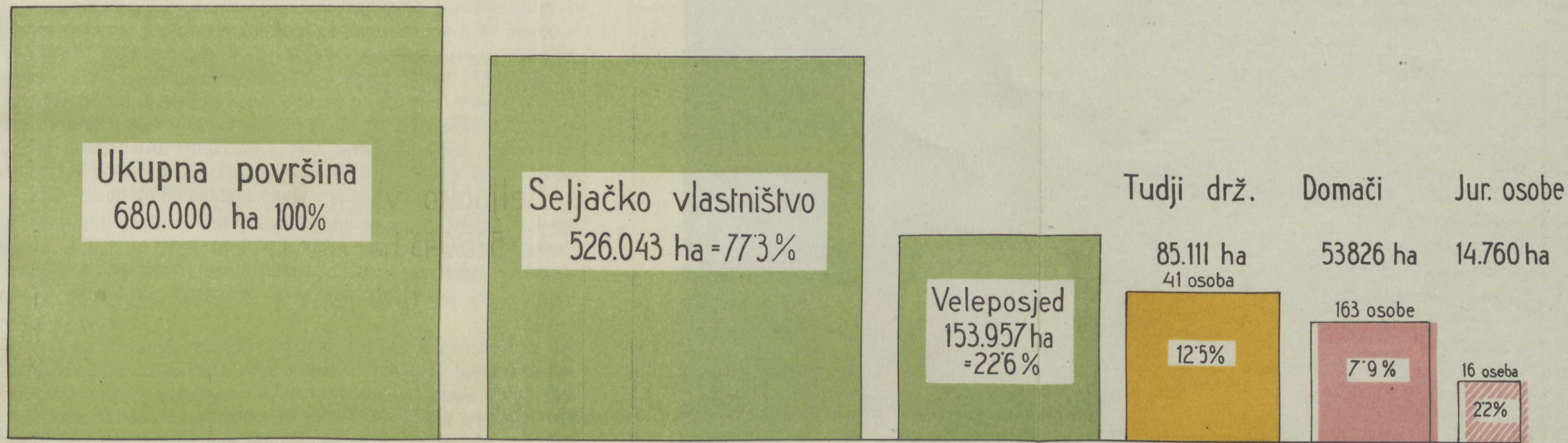
Veleposjed

Prosto za zakupodajo preko 75 ha maxima
oranice, livade, vrtovi, vinogradi

Šume u Sloveniji

U zadnjim godinama prije rata se je u našim krajevima parceliralo mnogo veleposjeda, koji nisu imali više gospodarskih preuvjeta za opstanak, to jest, koji nisu odbacivali nikakovog viška, odnosno, jer su to zahtjevali ini gospodarski obziri (pomnožanje stanovništva itd.).

Ako je dakle u predratno doba nastala negdje veća potreba za zemlju, bilo je toj potrebi redovito udovoljeno.

Proces dakle, kojega agrarna reforma hoće ex lege uvesti, vrši se kod nas već od vajkada u vazda živom toku našeg gospodarskog života.

Poljoprivreda u Sloveniji služi skoro isključivo u tu svrhu, da se uzdrže druge grane narodnog gospodarstva, kao na pr. producirati primjerenu množinu živeža za neophodno potrebno osoblje i krmu za domaće životinje, zaposlene u šumskom gospodarstvu, te u raznim industrijalnim radnjama veleposjeda, jerbo veleposjedi u Sloveniji su većim dijelom industrijalizirani. U opće, ako su poljoprivredne površine jednog veleposjeda razštrkane, te se sastoje iz mnogo komada, one nikako nemogu da navedenoj svrsi udovoljavaju. Veleposjednici u Sloveniji većim dijelom primorani su poljoprivredne proizvode još dokupovati.

Samo u rijedkim slučajevima događa se, da je veleposjednik u stanju prodati nješta od svojih poljskih proizvoda na pr. krmu, koja nema potrebite kakvoće za odgajanje goveda.

Sa velikom energijom, s ogromnim trudom i novčanim žrtvama su veleposjednici u Sloveniji svoje posjede industrijalizirali, načinili prometila na pr. puteve, ceste, puzalice, uskotračnice, uspinjače; postavili velepilane i tvornice za izradjivanje drva i ine srodne industrije, kao što pokazuje slijedeći iskaz drvenih industrija, koje su malone isključivo na veleposjedima zasnovane.

1.) Obrtne uredbe na većim posjedima u Sloveniji:

a)	parne pile	100 obrata*
b)	vodene pile	1944 „ *
c)	tvornice za drvene predmete . . .	10 „ *
d)	„ „ kalupe	2 „
e)	„ „ pete za cipele	1 obrat
f)	„ „ pokućstvo	14 obrata
g)	„ „ treslovinu	7 „
h)	„ „ sodu	3 „
i)	„ „ parkete	5 „

k)	tvornice za sanduke	3 obrata*
l)	„ „ gradjevno stolarstvo . .	10 „
m)	„ „ tesarski obrt	1 obrat
n)	„ „ impregniranje	2 obrata
o)	„ „ cveke za cipele	1 obrat
p)	„ „ eterično ulje	1 „
r)	„ „ galanterijsku robu	1 „
s)	„ „ pletenje stolaca	2 obrata
t)	„ „ šibice	1 obrat
u)	„ „ držala za metle i okvire za opeku	1 „
v)	„ „ drvenu vunu (volin)	1 „
z)	„ „ mjerila	1 „

2.) Prometna sredstva na većim posjedima u Sloveniji:

a)	uredjena plovitba po rijekama i potocima .	173 km
b)	vodene puzaljke (riže)	30 „
c)	uskotračnice	16 „
d)	žične uspinjače	43·7 „

Iz navedenoga jasno se razabire, da prije rata kod nas u narodu nije bilo izraženo kakovo dublje žudjenje za vlastitom grudom, kojemu se nebi dalo udovoljiti u okviru naših sada opstojećih uredaba i zakona. Kao nadaljnji dokaz navadjam, da ima još d a n a s u Belojkrajini takozv. «stelnika», — koji obsižu od prilike 4000 ha neobrađene plodne zemlje; d o s a d a nije još nitko ništa učinio, da se ta zemlja pomoću zadruga ili na koji drugi način upotrebljava korisno u poljoprivredi.

Došao je rat a s njime promjena svih vrijednota. Živeža je bivalo sve manje i manje, a u istoj mjeri rasla je važnost poljo-
djelca, producenta tog živeža, a naskoro borilo se je i seljačtvo za svaki pedalj zemlje, da bi na njem proizvelo svagdanju hranu. To časovito nastalo pitanje i poželjkovanje za posjedom, bilo je dakle posljedica izvanrednih prilika i nenaravnog razvoja. Čim pako prestaju te izvanredne prilike, popustiti će i taj pokret. Da je ova tvrdnja opravdana, možemo već danas ustanoviti i u grado-
vima i u selima, jer znatno se je snizilo zanimanje za posjed i obrađivanje zemljišta, jerbo uporaba radne sile u nadnici pruža više koristi, nego vlastito obrađivanje polja. Dalekosežni problem agrarne reforme se pako ne može i ne smije riješavati sa stano-

višta momentanih poslije-ratnih prilika, koje će naskoro prestati, već na temelju trajnog opažanja normalnih agrarnih odnosa.

Bacimo sada pogled još na treću svrhu agrarne reforme, na pitanje šuma u Sloveniji.

Velicina posjeda pojedinih posjednika u Sloveniji jako je različita. Uz veleposjed imamo srednjih, a najviše malih posjeda. Skoro svaki zemljišni posjed ima izuzamši nekoliko rijedkih slučajeva po jednu ili više katastralnih šumskih parcela različite veličine. Razmjer veličine pojedinih posjeda izkazuje prama posjednim kategorijama sastavak na narednoj strani.

Kod slomaka znači brojnik broj posjednika, a nazivnik površine u hektarima. Među posjednicima iznad 100, 200, 300, 400 i nekoliko više hektara šume nalazi se veliki broj seljaka, naročito u planinskim predjelima (na pr. Srednji Vrh kod Kranjske gore, Kokra, Solčava, Pohorje itd.) Nekoji posjedi leže v znatnoj nadmorskoj visini, na kamenitim tlima, te se isti u pogledu produktivnosti nemogu prisposobiti s jednako velikim posjedima u nizinama, koji su ali naravski u mnogo manjoj mjeri zastupani nego planinski.

Napomenuti posjedi spadaju prama veličini bez razlike, da li leže u planinama ili u nizinama, prama sadanjim odredbama pod agrarnu reformu. Odbijemo li iskazane posjede iznad 50 hektara (ukupno 197.266 hektara) od cijelokupne šumske površine 677.686 hektara, ostaje nam površina 480.420 hektara, dakle 70%, koja je u rukama maloposjednika, kojih broj se ne da brzo ustanoviti za svu Sloveniju. Ovakovih posjednika je na pr. u političkom okrugu Mariborskom 10.670, Ptujskom 12.600, a nekako slični razmjer je i u ostalim političkim okruzima. Najviše će svakako biti posjednika, koji imadu do 50 hektara šume.

U Sloveniji je dakle najveći dio šume porazdjeljen na malene dijelove, dapače ni posjedi od 50 hektara više nisu uvijek združeni u jednom ili nekoliko samo kompleksa, već razštrkani po katastralnim parcelama, koje leže u raznim krajevima i u raznim općinama.

U tom se Slovenija bistveno razlikuje na pr. od Hrvatske, gdje je broj šumskih posjednika vrlo malen. Tamo ima mnogo šuma u tako zv. imovnim općinama i u općinskim zajednicama. Pojedinci ali tamo ne zalaze u imovinske ili zajedničke šume kadagod im se sviđi, kako se to kod nas žalibože mnogogdje događa, već su te šume podvrgnute upravi, koju vodi državni, odnosno općinski

Posjedi s površinom šume	Državne šume	Šume vjerskih zaklada	Šume općinske i podopćinske	Šume zemaljske i okružne	Šume crkve, nadarbina i crkvenih uredaba	Šume zadružne i zajedničke	Šume zasebnika	Ukupno ha	Postotak u prispodobi sa cjelokupnom površinom u Sloveniji	
od 1000 ha i više	1 1764	1 19296			2 8537	2 4508	26 83,591	32 117,696	17.3	677,686 ukupna površina
od 500—1000 ha						3 2025	22 15750	25 17775	2.6	0.26 državnih
od 400—500 ha							6 2787	6 2787	0.4	2.85 vjerskih zaklada
od 300—400 ha			3 946		1 309		14 4966	18 6221	0.9	0.85 općinskih i podopćinskih
od 200—300 ha			1 212		4 1026	1 245	51 10882	57 12305	1.9	0.03 zemaljskih i okružnih
od 100—200 ha			6 771		2 330	18 2540	122 17885	148 21526	3.2	0.03 javnih zaklada
od 50—100 ha			5 325	1 61	3 210	23 1567	261 16,793	293 18756	2.8	2.24 crkvenih nadarbenih i crkvenih uredaba
Ukupno	1 1764	1 19296	15 2254	1 61	12 10412	47 10,885	502 152,694	579 197,266	29.1 58.2	2.68 zadružnih i zajedničkih
										5.40 fideikomisnih
										85.66 zasebnih šuma
										100%,
										44.5% cjelokupne produktivne površine
										ili 42.5 cjelokupne površine Slovenije

(Iz „Jugoslovske šume“, broj 24—31.)

šumarski činovnik. Za napomenute šume u Hrvatskoj izradjene su gospodarstvene osnove, kojih se dotični upravitelj imade točno držati.

Ove osnove uvažavaju i poštivaju ustanove trajnoga gospodarenja, te je dozvoljena sječa svake godine samo za stanoviti etat.

Kod nas šumski posjednici, osim nekih iznimaka, ne poštivaju ovih pravila umnoga gospodarenja, pa u njihovim šumama niti nema više normalne zalihe drva. Dakako da ima i kod nas skupnih šuma, koje se protežu bilo na manje bilo na veće komplekse, ali se iste nalaze u bregovitom terenu na slaborodnom tlu, tako te nebi mogle uzdržavati, odnosno podnašati plaću posebnoga upravitelja.

Zaradi slaboga, neracionalnoga gospodarstva opaža se u zadnjim desetgodištima tendencija za razkomadanje te individualnu diobu preostalih zajednica, kojim je zemaljsko povjerenstvo za agrarne operacije većinom udovoljilo, te po svojim lokalnim povjerenicima u mnogim slučajevima već izvršilo.

Za prosperitet dotičnih šuma je ovakova razdioba u sadanjim prilikama većim dijelom korisna, jerbo pojedinac svoju dobivenu šumsku parcelu bolje čuva i bolje upravlja, nego kao suposjednik.

Iz socialno-ekonomskog razloga ali je ovakovo atomizovanje šuma neumjestno, ako uzmemo u obzir, da slabiji gospodar svoju parcelu na štetu svoje obitelji u bezcijenu prodaje.

I ine posebne gospodarske poteškoće pojavljuju se kod razkomadana zemljišta. Gradnja puteva za otpremanje drva sa strmih brijegova na pr. daje se mnogo laglje provesti na skupnom zemljištu nego na razkomadanom i t. d.

Iskazani statistički podaci nam pokazuju, da u Sloveniji uopće nema onoga kriterija, koji je mjerodavan za genezu agrarne reforme u drugim krajevima, kao što i sa gledišta gospodarske samostalnosti maloga posjednika; u opće nema izrazite potrebe za to, da bi se razdjelile velešume, kojih imamo ubrojiv ovamo i državne šume, te šume vjerskih zaklada od 1000 hektara gore samo 17.3 %, a od 500 do 1000 hektara 2.6 % cijelokupne šumske površine.

Općenita razdioba opstojećih većih šuma bila bi jako opasna, jerbo trajna produkcija drva osobito za eksport, za uzdržavanje i razvoj naše industrije, ugljenika, željeznica te opskrbu gradova i

pućanstva u opće, koje nema šume, bi sa razdiobom veoma pala.

Glede opskrbe siromašnih slojeva sa gorivim drvom mora se naglasiti, da je većina veleposjeda od vjkada udovoljavala potrebi pućanstva u nizini za badava ili uz minimalne cijene. Ako bi se ipak dogodilo, da se to gdje gdje nebi provadjalo, to je putem zakonodavstva lahko moguće prisiliti dotičnika na to, a da ne treba radi toga razdjeliti čitav posjed.

Skoro sva poduzeća, koja su u vezi sa šumskom industrijom, stvorila je privatna inicijativa, poduprta sredstvima, koja davaju posjedi tada, kada se nalaze u rukama privatnika.

U državnoj upravi pako davali bi veleposjedi, kako me dugogodišnje iskustvo uči i kako ćemo kasnije podrobno navesti, samo trećinu ili čak četvrtinu sredstava na raspolaganje. Pošto leži nadalje u bistvu državne uprave, da se ona nemože brzo prilagoditi mjenjajućim prilikama tržišta, te industrije i jer konačno nemože i ne smije toliko riskirati, kao što privatnik, to je sigurno, da bi bio sa preuzećem šumskoga veleposjeda u državnu upravu prekinut daljni razvoj tih industrija.

Dapače i obstojeća poduzeća bi naskoro komercijelno zahirila, postala bi većinom pasivna, te nebi davala više državi ona bogata sredstva na raspolaganje, koja država danas uzima u obliku poreza od dotičnih poduzeća.

Glede državnog gospodarstva u šumama daju nam povjest i statistika u prisposobi sa privatnim upravama žalostnu sliku, kako se vidi iz slijedećega. Privatne šumske uprave iskazivale su prije rata dohotke od 16 do 18 K po hektaru i to na posjedima, koji leže 2 do 10 km od željeznice, te u srednje visokim te u visokim položajima. Istodobno iskazivala je državna šumska uprava 487 K po hektaru. Niža tabela pokazuje dotične potankosti.

Prihod državnih šuma i domena na šumskoj površini	905.507 ha
na pristr. zemljištima	471.573 „
ukupno . .	1,377.080 ha

75 % igličasto drveće (crnogorica),

25 % listnato drveće,

gustoća 70 %

Državne šume i domene	Poprie no 1873 — 1882		1883		1884		1885		1886	
	fr.	nč.	fr.	nč.	fr.	nč.	fr.	nč.	fr.	nč.
I. Čisti pri- hod šumskog gospodarstva	544.086	—	554 660	—	555.715	—	561.477	—	470.044	—
II. Vriednost servituta	615 800	—	712.272	—	753.073	—	765 569	—	756.890	—
Ukupno	1,159.886	—	1,266.932	—	1,308.788	—	1,327.046	—	1,226.934	—
Dohodak od 1 ha ubro- jivši poljo- privr. i nuzgr. gospodar.	1 62		1 74		1 83		1 86		1 71	
Vjerskoza- kladne studij fondovske šume i do- mene	1 41		1 91		1 85		1 88		1 71	

Izvadjeno iz knjige: Die Forste der in Verwaltung des k. k. Ackerbau-
ministeriums stehenden Staatsfondsgüter, II. Teil, 1889, vom k. k.
Forstrat Karl Schindler, str. 567, Gebahrungserfolg.

Najviši primitci bili su u deceniju 1873—1882 u god.

1875. 4,603.792 ft.

najniži primitci bili su u deceniju 1873—1882 u god.

1879. 3,163.769 ft.

što je bilo odvisno od cijena za drvo.

Najveći izdaci bili su u deceniju 1873—1882 u god.

1876. 3,732.159 ft.

najmanji izdaci bili su u deceniju 1873—1882 u god.

1879. 2,908.417 ft.

Popriečno iznašali su bruto-prihodi od 1 ha šume i pro-

duktivnih nuzgrednih zemljišta 5'39 ft.

stroškovi pako 4'63 ft.

čistoga 0'76 ft.

pribrojiv vriednost servitutnoga drva, paše, stelje i osta-

lih manjih prihoda v svoti od 0'86 ft.

ukupno . . . 1'62 ft.

Medju troškovima zapremaju:

oni za direkciju	0.35 ft. po 1 ha
oni za upravu	0.64 ft. „ „ „
oni za čuvanje šume	0.49 ft. „ „ „
oni za javne izdatke	0.62 ft. „ „ „
oni za izvanredne izdatke	0.92 ft. „ „ „

(mjenjajući se od 0.21 do 1.57).

Način gospodarenja: visoka, niska i mješovita šuma.

Dozrijevanje za sjeću 4 do 140 godina, popriečno 69 godina.

Procjenjena godišnja sjeća: prirasloga drva 2,670.555— m³
 prorjede . . . 111.544— m³

Popriečni godišnji prirast: u držav. šumama na 1 ha . 2.99 m³

popriečni godišnji prirast: u zaklad. šumama 3.60 m³

popriečno . . . 3.20 m³

Gospodarski uspjeh državnoga šumsko-domenskoga gospodarstva u Austriji.

Izvadjeno iz: Jahrbuch der Staats- und Fondsgüter-Verwaltung, VI. Bd.,
Wien 1907.

Tek. br.	Vrijeme i način	u	Čisti prihod po 1 ha	
			K	fil.
a	popriečno	1874 — 1893	3	26
b	„	1894 — 1898	3	68
c	„	1899 — 1903	4	87

Postignute prodajne cijene okruglog drva.

Predjel	Godina	Za 1 m ³ drva u krunama					
		tvrd	me- kano	smre- ka	jela	ariš	za papir
Purkersdorf u šumi	1899	26	15	—	—	—	—
"	1900	26	15	—	—	—	—
"	1901	26	16	—	—	—	—
"	1902	26	14	—	—	—	—
"	1903	26	14	—	—	—	—
Mürzzuschlag na kolodvoru	1899	—	—	13	—	15	7·70
"	1900	—	—	15	—	15	7·10
"	1901	—	—	15	—	15	11·12
"	1902	—	—	15	—	15	10·49
"	1903	—	—	15	—	15	8·64
Weyer na skladištu	1899	21	24·80	—	—	—	—
"	1900	21	20·60	—	—	—	—
"	1901	28·50	20	—	—	—	12·20
"	1902	17	18·40	—	—	—	12·20
"	1903	—	22	—	—	—	10·25

Tabela o državnom šumskom gospodarstvu, izvadjena iz podataka iz javnih računa dobro upravljanijh državnijh šuma, iskazuje, da se je na površini od ukupno 1,377.080 ha od kojih je bilo šume 905.507 „ i to 75 % crnogorice (igličastog) i 25 % listnatog

drveća te nuzgrednog zemljišta 471.573 „ gospodarilo u godinama 1873 do 1886 s uspjehom od ft. 1'41 do ft. 1'91 (= K 2'82 do K 3'82) čistoga dohodka na hektar zemljišta ubrojivši poljoprivredno i nuzgredno gospodarstvo. U godinama 1874 do 1903 pako s uspjehom od K 3'26 do K 4'87 po 1 ha. U tom razdobju kretale su se cijene glasom tabele za tvrdo drvo u šumi, odnosno na zbiralištu od K 17— do K 28'50 za 1 m³, a za mekano drvo od K 13— do K 24—, a drva za celulozu od K 7'10 do K 12'20.

Kakav je to uspjeh prema onomu u privatnim šumama? I privatnik može računati samo sa tržišnim cijenama. Komu bi ali moglo konvenirati držati šume, ako ne bi imao većeg uspjeha nego K 2'82 do K 4'87 po 1 ha?

Bez sumnje bi svaki privatnik kušao da se čim prije riješi svojih šuma te da utržak uloži u štedionu ili u vrijednostnim papirima.

Da godišnji prirast nije bio kriv slabom uspjehu, slijedi iz iskazanog prirasta u državnim šumama po 2'99 m³ i u zakladnim šumama po 3'60 m³ popriečno na 1 ha.

Neuspjeh državnog slabog gospodarstva leži u b i s t v u državne uprave, a neka ta gospodarska uprava djeluje u kakovom goder obliku gospodarske privrede, izuzamši upravu monopola, gdje one može diktovati prodajnu cijenu. Čitav državni aparat je za svako produktivno gospodarstvo premalo okretan, te se nikad nije mogao, niti se nikada neće moći prilagoditi dnevnim prilikama, koje može samo zasebnik u punom obsegu izrabiti. Ova tvrdnja i ovo gospodarsko iskustvo vrijedi za s v a k u državu. — Ovakovih podataka, kao što su pribrani u ovoj tabeli za bivše austrijske prilike, moguće je navesti i za druge države te ćemo ih doživjeti i u našoj državi, ako pomno pratimo dohodke iz državnih poduzeća u god. državnom proračunu. Žalostnog gospodarenja u Bosni niti ne spominjem ovdje.

Već iz ovijh razmatranja vidi se, da nema potrebe za duboko sizajuću agrarnu reformu u Sloveniji. Moguće da je mnogo šta

potrebno, da se preuredi i popravi, ali svaki se pita, da li je potrebno malene pogreške sa velikim odstraniti?

Sada hoću da se pozabavim sa poljedicama koje su imale do danas razne naredbe o uvedbi agrarne reforme.

II.

Temeljni principi gospodarstva kristalizovali su se u više tisuć-godišnjem čovječjem djelovanju. Jedan od glavnih možebiti naj-glavniji princip jeste priznavanje i poštivanje zasebnog vlasništva, koji je ujedno uvjet kulture i napredka svake države. Kako nas povjest uči, vidimo, da su se svi pokusi idući za tim, da se taj princip poruši, izjalovili, da li bi to kušali državnici ili revolucionarci ili idealiste.

Upravo sada smo u ozbiljnom položaju da proučavamo na dosele najvećem pokusu, naime u Rusiji uništavajuće posljedice onog načina gospodarenja, kod kojega se ne priznaje pravo zasebnog vlasništva. Glasno i zdvojno zovu te posljedice pomoć iz onih država, koje su dosele sačuvale nepromjenjeno gospodarske principe i koje nisu slijedile idealizam sanjarskih usrećitelja modernih fraza i demagoģije. Ali i blažije forme kršenja principa zasebnog vlasništva, naime razvlašćenja uz odštetu morati će se država čuvati, ako hoće da uzdrži onaj međunarodni ugled, kojega treba kao kulturna država i bez kojega trajno opstati nemože. Opći ili državni interesi, koje ima svaki utemeljitelj ovakovih razvlastnosti i te kako brzo pri ruci, daju se teško opravdati i dokazati, a vanjski svijet ih samo u pojedinim rijedkim slučajevima uvidja. Prečesto noše ovakove odluke, koje se tobože temelje na općim i državnim interesima, značaj bezplodnog i nezdravog nasilja. Kao nekakvo predhodno stanje opredijelio se je naredbama o provedbi agrarne reforme kao temelj svega gospodarstva maksimum, koji opsiže u svoj Sloveniji 75 hektara zemljišta za obradivanje, odnosno 200 hektara mješovitog posjeda. Svrha kod toga jeste, ostaviti svakomu posjedniku, koji ima više, samo toliko, koliko može obraditi sa svojom obitelji, a sav višak neka se razdijeli.

Smisao ovoga je očevidno taj, da se po nekakvom idealnom umovanju razdijeli čitava naša država u seljačke posjede (kmetije), a na svakom od ovih da bi živjela marljiva, zadovoljna obitelj kao temelj države.

Ova osnova je sama po sebi zaista simpatična, ali ona nije u svim konsekvencijama promišljena, a niti provediva. Imademo i u Sloveniji mnogo slojeva i mnogo predjela, koji nisu seljačkoga značaja i gdje si moraju ljudi pribavljati živež, ili barem znatan dio istoga, iz drugih krajeva. Misliti moramo takodjer na eksport poljskih i šumskih proizvoda izvan države, jer je to jedino sredstvo, da se dovede naša još uvijek pasivna trgovačka bilanca u ravnovesje. A od kakove je ogromne važnosti to pitanje za poboljšanje naše valute, neka bude samo mimogred spomenuto.

Jeli seljak, to jest mali poljodjelski posjednik u stanju udovoljiti toj dvostrukoj zadaći, naime brinuti se za vlastitu zemlju i za eksport? Ne! Samo najintenzivnije, na veleobratu bazirano obradivanje zemlje, osigurava nam u tom obziru dovoljnu produkciju. Svestrano je priznata činjenica, da maloposjednik samo toliko producira, koliko treba za se i za svoju obitelj, da živi takorekuć «iz ruke u usta». Ako je ljetina dobra, tada ima svega u izobilju, ako je ali slaba, tada stradava čitava rodbina. Na opskrbu gradova i na eksport nitko niti ne misli. Za kakav veleobrat, koji bi nam osigurao prehranu gradova i omogućio eksport, je površina od 75 hektara poljoprivrednoga tla absolutno premalena, a uspjeh nemoguć. Ta površina ne podnaša niti nabavu strojeva, niti ostalih investicija, koje su za veleobrat neophodno nužne. Ona ne pruža stručnjaku dovoljnog djelokruga, pa bila bi uzrokom, da bi prestao napredak, kojega je uvijek donášao sobom veleposjed. Obradivanje, kakovoga mi trebamo, je samo moguće na površinama većim od 75 hektara, koja površina je osim toga prevelika za jednu obitelj.

Povrh toga se je maksimum, u koji se računaju i neplodne površine, kao što su jezera, kamenito tlo i t. d. sasvim šablonizovalo. Mislim samo na posjed u Kamničkim planinama, koji ima osim nešto polja većim dijelom sam kamen, a i ovaj nesretnik, koji ipak jedva živi i koji ima u katastru iskazanih n. pr. 154 K čistoga dohodka, je danas, ako ima iznad 200 hektara zemlje, postao veleposjednikom, koji je ali sigurno siromašniji od kakvog malenog seljaka na «Dolenjskom».

Da su svi moji prigovori temeljiti i da bi značilo na našim većim posjedima na podlozi sada ustanovljenoga maksimuma ogromno padanje produkcije i time veliku opasnost za čitav naš gospodarski život, vidi se iz slijedećih praktičnih primjera.

Posjednik u blizini većega grada u Sloveniji bavi se sa živinogojstvom i mljekarstvom, te je držao do sada 70 glava goveda, najbolje švicarske pasmine. Kad mu se je sada oduzela sva maksimum presizajuća površina i dala u četirigodišnji zakup, morao je reducirati stanje blaga razmjerno prama umanjenoj površini posjeda, koji mu je ostao još na raspolaganje. Neposredna posljedica toga jeste, da je pala u istom razmjeru produkcija mljeka, koje je za susjedni grad od velike važnosti, a međutim s druge strane čitamo svaki dan po novinama duge članke, kako bi se odmoglo svestranom pomanjkanju mlijeka.

Drugi posjednik opet, koji je digao racionalnim radom, poljodjelskim strojevima, parnim plugom i t. d. prinos svojega posjeda na dvostruku visinu, nema u okviru maksimuma više prilike, da iskoristi svoje naprave te osoblje u rentirajućem omjeru, a i ovdje je posljedica umanjenje prihoda, koje dakako govori zakupnici ni iz daleka nisu kadri paralizovati.

To su samo dva malena primjera da ih ne navadjam više. Gospodarsku štetu na od prilike 18.000 hektara cijenimo u poljodjelstvu kod ovogodišnjih cijena i žetve na po prilici 27.000.000 K.

Govori se mnogo o tome, da neka bi stupile nakon podjelbe zemljišta na mjesto dosadanih veleposjednika seljačke udruge, jer i najveći prijatelji agrarne reforme priznaju, da je tako intenzivno obradjivanje zemlje, kakovo mi trebamo, moguće samo na mnogo većim kompleksima, nego ih dozvoljava današnji maksimum.

Glede ovoga projekta pako moram primjetiti, da se je sustav zadruga kod nas uz pomoć vlade već na svaki način favorizovao i da su već prije rata bile utemeljene razne zadruge najrazličitijih značaja kao one kovača, stolara, mljekarske zadruge i t. d. Te zadruge su se ali većim dijelom, kako se iz sudbenih spisa razabire, opet razišle, jer nije bilo moguće postići željeni uspjeh, dakako na veliku štetu zadrugara, koji moraju dugove još danas plaćati. Ako se dakle zadruge, koje baziraju na običnoj zajedničkoj radnji, odnosno dobavi sirovina sa strane zadrugara, unatoč vladine pomoći nisu ponijele, što je tada za očekivati od poljodjelskih zadruga, kod kojih su sve okolnosti mnogo više komplicirane? Napominjem samo razliku u broju obiteljskih članova, različitu radinost pojedinaca, a već se vidi poteškoće, koje bi nastale kod podjele prinosa od zajedničkog rada. Te misli valjda su dovoljne, da svakomu otvore oči. Samo privatni veleobrat

može nam uzdržavati produkciju. Niti maloposjed niti zadrugarstvo nije doraslo toj zadaći. Značilo bi našoj sa tolikim žrtvama utemeljenoj državi ogromnu štetu nanijeti, ako bi se izvela agrarna reforma u okviru današnjih maksima, pa makar bilo u dobrobit zadrugara.

III.

Preostatak zemljišta iznad 75 hektara daje se danas pravo-užiticima na četiri godine u zakup. Za veleposjednika i za sve njegove dosadanje zakupnike značila je ova zakupodaja u mnogim slučajevima pravu revoluciju. Intenzitet obradljivanja pao je, kako sam već gore naveo, a s druge strane bio je usrećen čovjek, koji u opće nije bio kadar obradljivati svoj novi dio, pa je isti ostao neobrađen kao posljedica agrarne reforme, koja bi ipak imala i zadaću povećati intenzitet obradljivanja. Od više jednakih slučajeva navadjam samo taj, da je na nekom veleposjedu ostalo 3 hektara poljodjelske zemlje, koja se je morala dati u zakup do 1. lipnja tekuće godine neobrađeno. Drugdje su se opet uspješno zauzimali za zakup razni obrtnici, željezničari, tvornički radnici, premda se ovi ne mogu ubrajati među ovlaštenike, jer oni nisu poljodjelci u smislu ustanova, već pripadaju zvanjima, koji se na ini način prehranjuju. Kako se može dakle opravdati prisilnu predaju u zakup veleposjedničke zemlje obrtnim te industrijalnim slojevima?

Humanitarna zadaća ne pripada izključivo samo veleposjedu, već svim državljanima u jednakoj mjeri.

Na veleposjedima u Sloveniji, koji su u većini šumski posjedi, ugrožava ova zakupodaja ozbiljno čitav šumarski obrat. Nije više moguće deputirati zaposleno radništvo u dovoljnoj mjeri, privrijediti dosta krme za sprežnu živinu, dakle i tu same zapreke i poteškoće, koje se na drugoj strani ni iz daleka ne kompenziraju sa nakanjenim usrećenjem.

O svoti, koju dobije veleposjednik za u zakup predane parcele u opće niti ne govorim; od zakupnine mora on položiti 25% u zakladu za pokriće troškova agrarne reforme, preostatak ide po većini na porez, tako da od tzv. odštete faktično ne ostaje skoro ništa.

Navadjam slučaj iz svoje prakse. Od livada, koje mi je agrarna uprava uzela u zakup, dobili su zakupnici sijena u vrednosti od po prilici 450.000 K čistoga dohodka, jer radnja oko sijena

bila je plaćena iz prihoda za otavu; meni pako pripada u ime odkupa 6000 K, od kojih ide 1500 K kao pristojba agrarnom uredu, a ostatak od 4500 K državi kao porez sa prirezima!

Zakupnici ali nisu niti pravoužitnici u smislu agrarne uredbe, jer oni su obrtnici i tvornički radnici, a ne seljaci ili gospodarski radnici. Za nje neka se brinu krugovi, koji su s njima u vezi ili država, ako bi se doznala ovakova socijalna potreba.

IV.

Nakon uvedenja agrarne reforme se je odmah razglasila zabrana otudjivanja i opterećivanja posjeda i to glede svih objekta dotičnoga posjednika bila to zemljišta bile gradske ili industrijalne zgrade. U potonjem pravcu išlo se je dapače tako daleko, da su se poduzeća, koja nemaju ni najmanjega dodira sa agrarnom reformom, odnosno sa agrarnim pitanjima, smatrala kao ovamo spadajuća. Dakako da je po mom mnijenju to dapače i na podlozi u kreposti stojećih naredaba neodrživ položaj, ako se ove naredbe iole pravo tumače prama njihovoj intenciji. Osobito jako sprečava sve gospodarsko djelovanje zabrana o opterećenju realiteta, jerbo danas, gdje imademo uslijed rata toliko pokvarenoga i izrabljenoga inventara i gdje su oveće melioracije veoma nužne, potreban je neophodno izdašan kredit. Pošto ali nemožeš kratkim putem opteretiti svoj posjed, to si vezan na personalni kredit, ako ga dobiješ. U tom obziru navadjam jedan slučaj, iz kojega se vidi, kako neugodno uplivaju te odredbe na gospodarski život. Neki posjednik hoće da elektrificira svoj obrat, moli za dozvolu, da si pribavi putem hipoteke potrebiti novac, a čeka već godinu dana, nu dotična molba još nije riješena, unatoč tomu, što je u javnom interesu, da se ta stvar izvede. Medjutim su ali potrebiti predmeti znatno poskupili i cijene digle se na dvo-, dapače i na trostruku visinu. Pitam, tko neka trpi štetu prouzročenu po državnoj upravi? Spominjem još teškoće, koje se pojavljuju u slučaju smrti posjednika ili kada hoće posjednik primjereno opremiti svoju punoljetnu djecu, odnosno dati primjeren miraz kćerima ili isplatiti baštincima pripadajuće im dijelove.

V.

Pogledjimo si još posljedice agrarne reforme u šumarstvu.

Zahtjeva se od veleposjeda 5% od prodajne svote za drvo kao pristojbu u zakladu za agrarnu reformu. Ta pristojba računa se od

fakturne vrijednosti prodanih šumskih proizvoda, te je dakle kod pojedinih obrata posve različita. Ako se samo spomene, da ovaj prodaje drvo u šumi na stablu, onaj da izradjuje piljenice, treći parkete i t. d. ovaj prodaje loco svoje pilane, onaj opet ocarinjeno franco luka Trst, vidi se, da je razlika u fakturiranoj vrijednosti kod ovakovih prilika upravo ogromna. U istoj izmjeri iznosi dakle pristojba u mnogim slučajevima ne samo 5%, nego 30 i više % od vrijednosti drva u šumi, na koju vrijednost očividno naredba misli. U našoj praksi ali se ne oporezuje samo vrijednost drva, nego i izradba, vozni troškovi, carina i t. d. A što je uzrok tomu? Šablona, koja je namjenjena samo za priproste prilike i nema nikakove elasticitete, da bi se mogla prilagoditi i drugim prilikama. Žalibože bio je sav trud oko postignuća poboljšanja u ovom smislu uzalud. U posljednje vrijeme je pako izdana još naredba, koja znači za našu drvnu trgovinu i time za glavni dio našega eksporta upravo katastrofu.

Odredjuje se naime, da se smiju vršiti prodaje drva preko stanovite množine samo putem ofertne licitacije. Tko god iole poznaje potrebe moderne trgovine, uviditi će, da znači ta odredba uništenje naše konkurenčne mogućnosti. Kupci iz inozemstva tražiti i naći će druga vrela za svoje potrebe, gdje će lahko i bez procedura i poteškoća kupovati. Ujedno pako nam ove okolnosti ne davaju dobrih izgleda za nakanjenu državnu upravu šuma, koja birokratski sastavljena za stalno nebi bila dorasla najvažnijoj zadaći, to jest da nastupa kao brz i spretan trgovac na svjetskom tržištu, da poluči bar onaj probitak, kojega već danas nudja posjednik putem svoje porezne snage.

Glavna zadaća države za budućnost neka bude, osigurati opstanak naših šuma putem strukov. zakonodajstva, osigurati kod toga i potrebe pučanstva glede drva i t. d., u ostalom pako pre-pustiti uzgoj i upravu šuma pojedinim posjednicima kao dosele.

VI.

Kakav utisak imala je agrarna reforma dosele na pučanstvo? Kod veleposjednika se je prije svega jako ohladila svaka poduzetnost, on se ugiblje svakoj investiciji i t. d., jerbo pred njim stoji nesigurna budućnost. Time je upravo u onim krugovima, koji su najvažnijeg značaja za gospodarski razvitak naše države, nastala opasna stagnacija, koje neposredna posljedica jeste i biti

će padanje produkcije i time trajna pasivnost naše trgovačke bilance, trajno oslabljenje naše valute.

Samo se po sebi razumijeva, da pada uz to i porezna snaga dosele visoko oporezovanih krugova. Znalo bi se reći: Što znači ta pojava naprama tomu, da postanu najširi dosada nominalno bespravni slojevi zadovoljni državljani? Naveo sam već da barem u Sloveniji onakovih slojeva de facto nema, jer uz primjeren rad je svaki u stanju i bez vlastitog posjeda pošteno živjeti i prehraniti se. Statistika pučanstva po zanimanju kod nas (65% seljaka, 36% inih stališa) je najbolji dokaz za ovu tvrdnju. Priznajem, da je prouzročio i stvorio rat u našem narodu općenito nezadovoljstvo, koje se je, te se još uvijek pojavlja u svim granama našega života.

Može li agrarna reforma tomu nezadovoljstvu odmoći? Tvrdim da ne! Naroda na selu uhvatio se je naime uslijed agrarne reforme pogibeljan mentalitet glede zasebnog vlasništva i on vidi spašnje samo u tom, da dodje «do razdiobe» i t. d.

Nitko ali ne pomisli, da s tim, što se promjeni vlastnik, nemože odpraviti pomanjkanje, koje je prouzročilo ratno uništavanje vrijednota. Samo u povišenju produkcije, u pomnoženom radu leži spas i pomoć.

Posljedica tog s agrarnom reformom prouzročenog mentaliteta je neka atmosfera, koja najviše pogoduje razvoju raznih rovarčićih elemenata proti opstojećem poredku. Uzgaja se tako rekuć i od strane oblasti u narodu duh, kojega iste oblasti s druge strane i to potpunim pravom sa svom snagom suzbijaju.

Naša država temelji se ipak na pojmu zasebnog vlasništva i naš ustav uzima taj pojam u posebnu zaštitu, a agrarnim pitanjem se taj princip opet krši. Bude li kršenje principa zasebnog vlasništva zaista metoda kod riješavanja agrarnih pitanja, tada se za sigurno pohlepa za tuđim vlasništvom neće zadovoljiti s tim uspjehom, nego će prodrijeti i u ine grane narodne privrede. To ali sigurno ne bude po smislu i nakani sadanje vladine tendencije. Napominjem samo još, da se je i u drugim zemljama godine 1918. spružilo mnogo raznih socijalnih problema a tamo možemo opaziti, da su danas isti krugovi, koji bijahu oduševljeni zagovornici brzog te radikalnog riješenja tih problema, osvjedočeni, da je za riješenje tako važnih problema na gospodarskom polju potreban lagani razvoj.

VII.

To su u velikim crtama pojave, koje može svatko opažati kod raznih pitanja agrarne reforme. Opisao sam ih sine ira et studio sa namjerom, da uvidjaju mjerodavni krugovi, kakove zamašne važnosti je agrarna reforma upravo za budućnost naše države, a kolika opasnost prijeti državi kod besmislenog jednostranog rješavanja tog pitanja. Ne smijemo se latiti toga posla sa stanovišta demagogije u tom ili onom smislu, već je potrebno najozbiljnijeg mozganja, da se kod ovog pitanja reformira ono, koje je u istinu reforme potrebno, a ne da se s nespretnom rukom ruši ono, što je dobro i zdravo.

Izbjegavati moramo kod toga svaku šablonu, jerbo gospodarske prilike u našoj državi su različite u raznim krajevima. Da se ali može u tom smislu polučiti nješta opće koristna samo onda, ako će sudjelovati svi interesirani slojevi, je jasno i nepobitno. U tom smislu neka se čitaju ovi redci.

Bit ću zadovoljan, ako će isti pripomoći kod rješanja toga za nas najaktuelnijega i najvažnijega pitanja u probit naše domovine.

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

K

16011

020050788

COBISS •